

TÜRK EDEBİYATI TARİHÇİLİĞİNDE MUSTAFA NİHAT ÖZÖN VE METİNLERLE MUASİR TÜRK EDEBİYATI TARİHİ

Mustafa Nihat Özön as a Historian of Turkish Literature
and Metinlerle Muasir Türk Edebiyatı Tarihi

Dr.Mehmet GÜNEŞ*

ÖZ

Mustafa Nihat Özön, *Metinlerle Muasir Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eseriyle Türk edebiyatı tarihi çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu eser, türleri esas alarak tasnif yapması, şahsiyetlere ilişkin değerlendirmelerden sonra kaynakça bilgisi vermesi vb. yönleriyle kendisinden önceki ve sonraki Türk edebiyatı tarihi çalışmalarından farklılık gösterir. Yazar, türleri sırasıyla "nazım", "tiyatro", "roman", "tarih", "coğrafya ve seyahat", "edebiyat tarihi ve tenkit", "mektup ve hatırat", "felsefe", "hitabet ve gazetecilik" olmak üzere dokuz bölümde inceler. Her bölümün sonunda incelenen türe/türlere ait metin seçkileri bulunmaktadır. Mustafa Nihat Özön bu eserinde türlerdeki değişimi özlü biçimde değerlendirmekte, subjektif görüşlerden kaçınmaktadır. Bu yazıda Mustafa Nihat Özön'ün edebiyat tarihiyle ilgili diğer çalışmalarından da yararlanılmakla birlikte ağırlıklı olarak *Metinlerle Muasir Türk Edebiyatı Tarihi*, adlı eserinin Türk edebiyatı tarihi çalışmalarına katkıları ve bu çalışmada yazarın nasıl bir yöntem izlediği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Edebiyat tarihi, edebî türler, tenkit, tasnif, yöntem, metin seçkisi.

ABSTRACT

Mustafa Nihat Ozon, *Texts, Contemporary Turkish Literature Arts (Metinlerle Muasir Türk Edebiyatı Tarihi)* devoted to the studies of the history of Turkish literature has made important contributions. These types of work to do on the basis of classification, assessment of personalities, etc. to give the bibliography information. aspects of the work of his predecessor, and later on Turkish literature vary. Author types, respectively, "verse", "theater", "novel", "date", "geography and travel," "literary history and criticism," the letters and memories ", " philosophy ", " public speaking and journalism "to 9 chapter examines. At the end of each chapter studied species, there are screenings of the text. Mustafa Nihat Özön concise way to assess the change in types of work, avoids the subjective opinions. In this article on the Mustafa Nihat Özön's history of literature, along with his other works are being utilized mainly in the *Texts, Contemporary Turkish Literature Arts (Metinlerle Muasir Türk Edebiyatı Tarihi)* work contributed to the history of Turkish literature and the author of this study focused on how a method is followed.

Key Words: Literary history, literary genres, criticism, classification, methods, selection of text.

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, mgunes@marmara.edu.tr

Giriş

Edebiyat tarihi “edebî eser ve şahsiyetleri kronolojik ve sistematik olarak inceleyen bilim dalı” olarak tanımlanmaktadır. Faruk Kadri Timurtaş, bu tanıma “Edebiyat tarihi, bir milletin edebiyatının asırlar boyunca gösterdiği seyir ve tekâmülü tam olarak inceleyen; edebî oluş ve cereyanları bir bütün olarak ele alıp onların siyasî, ictimâî, ruhî ve fikrî muhit ve şartlarla ilgi ve münasebetini tayin ederek ve estetik değerini belirterek açıklayan bir ilimdir.” şeklinde genişletir. Edebiyat tarihçisinin sadece büyük şahsiyetler ve eserleri üzerinde durmadığını belirten Timurtaş, “çok şümüllü bir saha” üzerinde çalışan edebiyat tarihçisinin terkiât bir faaliyet yapması gerektiğini söyler.¹ Ömer Faruk Akün de edebiyat tarihçisinin, tenkitçi gibi sadece eserle değil, “eser yanında bir de onu meydana getiren insan, o eseri besleyen, ona zemin hazırlayan, öncülük yapan başka eserler, yine bu eserin tesiri altında bulunduğu yahut da mahsulü olduğu, zaman içinde değişen bir edebiyat anlayışı, yine belirli bir zamana bağlı olarak tabii bulunduğu veya hitap ettiği edebî zevk, oluş ve şekillenişinde değişik ölçüde hissesi olan edebiyat cereyanları ve fikir hareketleri, cemiyet yaşayışından gelen, içinde meydana geldiği sosyal ve kültürel çevrenin ona kattığı, hatta yön verdiği taraflar”la da ilgilenmek durumunda olduğunu belirtir.²

Edebiyat tarihçisi, eserin kendisiyle birlikte, edebî eserin etrafında oluşan her türlü vak’a, oluşum ve cereyanla da ilgilenmek zorundadır.³ Fuad Köprülü “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” makalesinde edebiyat tarihçisinin yapması gerekenleri sistemleştirir. Bu makalede kendisinin, dolayısıyla Türk edebiyatı tarihçilerinin hedefini şu şekilde ifade eder:

“Edebî metinleri anlamak, şahsî ve orijinal unsurları, her sanatkârda rastlanan o devre ait müşterek unsurlardan ayırt etmek için, onları birbiriyle mukayese etmek, sonra o metinleri nevîlere ayırıp büyük şahsiyetlerle etrafındaki mukallitleri benzerliklerine göre tefrik eylemek, edebî eserlerin menşelerinden itibaren tekâmül şeklini ve değişik taraflarını ve bunda tesir icrâ eden muhtelif nev’ide âmilleri göstermek, nihayet her fert ve zümrenin fikrî, manevî ve ahlâkî hayatının o muhit ile münasebetlerini bulmak, eski devirlerimizde o devir edebiyat ve İslâmî ilimlerinin bizdeki

¹ Faruk Kadri Timurtaş, “Türk Edebiyatı Tarihi Ana Kitabı Nasıl Yazılabilir?”, *Türk Kültürü*, sayı: 7, Mayıs 1963, s. 28.

² Ömer Faruk Akün, “Bir Edebiyat Tarihi Yazmak Mümkün müdür?”, *Dergâh*, sayı: 1, Mart 1990, s. 13.

³ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 135-137.

tesirlerini, bulunduğumuz devirde ise Garp tesirlerini dereceleriyle kayıt ve zaptetmek...”⁴

Ona göre edebiyat tarihçisinin disiplin ve donanımla birlikte geniş bir bakış açısına da sahip olması gerekir.

Ahmet Hamdi Tanpınar da edebiyat tarihinin işlevini “Edebiyat vakıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışarıdan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hulâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespitte çalışmak, edebiyat tarihinden beklenen şeylerin en kısa ifadesidir.”⁵ şeklinde belirtir.

Edebiyat tarihinin sistemli bir bilim alanı olarak ele alınıp incelenmesi geç devirlerde ortaya çıkmıştır. Edebiyat tarihleri ve sistemleri üzerine disiplinli çalışmalar yapan, zamanla ortaya çıkan farklı görüşleri dikkate alarak bunları fikrî temellere dayandıran, böylece diğer milletlerin bu alandaki çalışmalarına öncü olan ilk edebiyat tarihçileri çoğunlukla Fransızlardan çıkmıştır. Türk edebiyatı tarihleri de Fransızların sistemlerine bağlı olarak gelişmiştir. Türk edebiyatında “edebiyat tarihi” adı altında yapılan özgün çalışmalar oldukça yakın tarihlidir. Her ne kadar Klasik Türk edebiyatındaki “tezkire”ler edebiyat tarihi çalışmalarına kaynaklık etmeleri bakımından önemli olsalar da, bu eserleri özgün birer edebiyat tarihi olarak kabul etmek zordur.⁶

⁴ M. Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl”, *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989, s. 33.

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1956, s. 11.

⁶ İlk ciddi İngiliz edebiyatı tarihini Fransız Hippolyte Taine, İtalyan edebiyatını Ginguéné yazmıştır. Antoloji, biyografi, bibliyografya ve münferit tenkitlerin üzerine çıkabilen ilk edebiyat tarihi örnekleri XVIII. yüzyıl sonunda Fransa’da görülür. François Granet’in on iki ciltlik *Réflexion sur les ouvrages de littérature (Edebî Eserler Üzerine Düşünceler)* (1736-1740) adlı büyük çalışması modern edebiyat tarihçiliğinin başlangıcı sayılmıştır. Yüzyıl içerisinde bu eserin ardından birbirine benzer birçok eser yazılır. Villernaine *Cours de littérature Française* (1828) eseriyle edebî eserlerin siyasi, fikrî ve dinî akımlarla ilgisini araştırır. Saint-Beuve çeşitli eserlerinde edebî şahsiyetlerin hayatlarına ve psikolojilerine önem verir. Hippolyte Taine edebiyat tarihi teorisini ırkî karakter, çevre ve çağ gibi üç temel ilişki üzerine kurar. Edebî eserlerin toplumun manevî değerlerinden ve dehaların eseri olarak doğduğunu, böylece bir çeşit determinizmin ürünü olduğunu savunur. Brunetiére ise Darwin’in nazariyesinden hareket ederek edebî türlerin gelişmesi ve birbirine intikalini esas alan bir yöntem uygular. Bkz. Orhan Okay, “Edebiyat Tarihi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, s. 403. Edebiyat tarihinin sistemli olarak kurucusu olan Lanson’un yöntemi, “sebeplilik esasını, edebî esere tatbiktir.” Bir edebî eseri, çevresi/yazarı, yazarın yaşadığı devir, o eserden önceki edebiyat geleneği ve devrin şartlarıyla açıklamak “Lanson usûlü”nün esasını oluşturur. Edebî nevilerin gelişmesini, çağlar boyunca zevklerde ortaya çıkan değişimleri esas alan bu yöntem,

Tanzimat döneminde Ziya Paşa'nın *Harabat Mukaddimesi*'nde (1291/1874) Osmanlı şairlerini "kudemâ, evâsıt, evâhir" şeklinde sınıflandırması yeni bir yaklaşımdır. Ancak Türk edebiyatında "edebiyat tarihi" adını taşıyan ilk eser Abdülhalim Memduh'un *Târih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1306/1890) adlı eseridir.⁷ Yazar bu eserinde edebiyat hakkında genel bilgi verdikten sonra Âkif Paşa'yı değişme sınırı kabul ederek Türk edebiyatını iki devrede, şahsiyetlerle ilgili bazı değerlendirme ve örnek metinler hâlinde verir.⁸ Batılı modern yöntemlerle yazılan Türk edebiyatı tarihi çalışmaları, tezkirecilikten modern edebiyat tarihçiliğine geçişin ilk hamlesi denebilecek bu eserden sonra görülmeye başlar.⁹ Şehâbettin Süleyman *Târih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1328/1912) adlı eserinde Osmanlı edebiyatını Âşık Paşa'dan başlatarak Servet-i Fünûn'un sonuna kadar getirir. Bu eserden sonra Fâik Reşad (*Târih-i Edebiyat-ı Osmaniye*) ve Ali Ekrem (*Târih-i Edebiyat-ı Osmaniye*) de edebiyat tarihi örneği eserler yazar; ancak bu eserler şair ve yazarların bir temel fikre bağlı olmaksızın tasnif değişikliğinden başka bir yenilik göstermezler. M. Fuad Köprülü'nün *Türk Târih-i Edebiyatı Dersleri* (1329/1914) Osmanlı sınırları dışındaki Türk edebiyatının varlığından ilk defa bahsetmesi bakımından önem taşır. Yine onun Şehâbettin Süleyman'la birlikte yazdığı *Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyatı* (1332/1916) -özellikle Köprülü tarafından yazıldığı anlaşılan- oldukça uzun "mukaddimesi" edebiyat tarihi anlayışı ve metodu bakımından önemli meseleleri ortaya koyan ilk ilmî çalışmadır. Bu mukaddime toplum-edebiyat ilişkileri, edebî eserlerin ortaya çıkışı ve sosyolojik, psikolojik, fizyolojik kaynakları, edebiyatın diğer güzel sanatlarla münasebeti, coğrafyanın, ekonominin, sosyal ve siyasî durumların, sanayiinin edebiyat üzerine tesiri hakkında devrin Osmanlı okuyucusuna dikkate değer bilgiler vermiştir.¹⁰ Edebiyat tarihi çalışmalarında sosyolojik yöntemi benimseyen Fuad Köprülü, edebî esere dış etkenlerle yaklaşma yolunu tercih ederek edebî

uzun yıllar -hatta bugün de kısmen- tesirli olur. Ancak modern edebiyat incelemeleri Lanson'un metodunu aşar, çevreye verilen önem yüzünden edebî eserin arka plana atılması dolayısıyla onun yaklaşımı eleştirilir. Bkz. "Edebiyat Tarihi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 2, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s. 443.

⁷ Bu eserden iki yüzyıl önce G. B. Donaldo bir *Türk Edebiyatı Tarihi* (*Della letteratura dei Turchi*, Venedik, 1688) yazmıştır. Ancak Nâzım Hikmet Polat, Türk aydınlarının II. Meşrutiyet yıllarına kadar bu ve benzeri eserlerden haberi olmadığı için, Türkiye'deki edebiyat tarihçiliğinde söz konusu eserlerin katkısından bahsedilemeyeceğini söylemektedir. Nâzım Hikmet Polat, "Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?", *Beşinci Türk Kültürü Uluslararası Bilgi Şöleni*, 17 Aralık 2002, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara. (<http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKİ%20TURK%20%20edebiyatı/14.php>), s. 1.

⁸ Orhan Okay, "Edebiyat Tarihi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, s. 4.

⁹ Nuri Sağlam, "Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, sayı: 7, 2006, s. 11.

¹⁰ Orhan Okay, "Edebiyat Tarihi", s. 404.

eseri siyasî, tarihî ve sosyal şartların bir ürünü olarak değerlendirir.¹¹ Fuad Köprülü *Türk Edebiyatı Tarihi* (1921/1926) adlı eserinde de Türklerin İslâmiyet'i kabulü ve Batı medeniyetine yönelmesi gibi iki önemli hadiseyi nirengi noktaları telakki ederek, bu tarihlerin öncesi ve sonrasını büyük edebî devirler olarak görür. İbrahim Necmi Dilmen ise *Tarih-i Edebiyat Dersleri* (1922) adlı eserinde siyasî hadiselerden çok edebiyata ağırlık verir. Eski harflerle basılan son edebiyat tarihi İsmail Hikmet'in (Ertaylan) *Türk Edebiyatı Tarihi*'dir (Bakü 1925-1926) ve bu eser XIX. yüzyıl başından 1920'lere kadar olan konuları içerir. Belirtmek gerekir ki Tanzimat döneminden Cumhuriyet'e birçok Türk edebiyatı tarihi yazılmakla birlikte, bu eserler yöntem bakımından farklıdır.¹² 1928'den sonra da Türk edebiyatı tarihçiliği büyük bir değişiklik göstermeksizin günümüze kadar gelir.¹³

Cumhuriyet Döneminde Yazılan Türk Edebiyatı Tarihleri ve *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*

Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* (1930), (1941'de *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adıyla yayımlar) liseler için bir ders kitabıdır. Özön bu kitaptan başka *Türkçe'de Roman, Namık Kemâl ve İbret Gazetesi* vb. eserleri ve Latin alfabesiyle yayına hazırladığı *Şair Evlenmesi, Âkif Bey, Çok Bilen Çok Yanılır, İntibah, Araba Sevdası* vb. eserlere yazdığı tanıtım yazıları, *Dergâh, Kalem, Oluş, Türk Dili* vd. dergilerde yazdığı birçok makalesiyle¹⁴ Türk edebiyatı tarihi çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuş, yeni Türk edebiyatının tarihî gelişimine ilişkin özgün değerlendirmeler yapmıştır.¹⁵

¹¹ Nurullah Çetin, *Tanzimat'tan Fuad Köprülü'ye Kadar Bizde Edebiyat Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988, s. 39.

¹² Bu konuda çalışma yapan Nurullah Çetin eserleri tasnif sistemleri, dönem anlayışları, edebî türlere yaklaşımları, edebî şahsiyetleri değerlendirişleri bakımlarından incelemiştir. Bkz. Nurullah Çetin, *Tanzimat'tan Fuad Köprülü'ye Kadar Bizde Edebiyat Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.

¹³ Orhan Okay, "Edebiyat Tarihi", s. 404.

¹⁴ Mustafa Nihat Özön'ün Türk edebiyatı tarihine ilişkin yazdığı makalelerden bazıları şunlardır: "Edebiyatımızda Münakaşalar", *Oluş*, sayı: 1, 1 Ocak 1939, s. 7-9.-"Edebiyatımızda Münakaşalar XI", *Oluş*, sayı: 12, 19 Mart 1939, s. 178.; "Ahmed Vefik Paşa ve Ernani Tercümesi", *Kalem*, sayı: 2, Temmuz 1938, s. 55-59.; "Ebüzziya Tevfik I", *Kalem*, sayı: 3, Ağustos 1938, s. 105-109.; "Ebüzziya Tevfik II", *Kalem*, sayı: 4, Eylül 1938, s. 164-169.; "Gazeteciliğimiz ve Âgâh Efendi", *Kalem*, sayı: 1, Haziran 1938, s. 1-5.; "Gazete Dili-Kitap Dili", *Oluş*, sayı: 23, 4 Haziran 1939, s. 356-357.; "İbret Gazetesi", *Kalem*, sayı: 8, Ocak 1939, s. 64-67.

¹⁵ Mustafa Nihat Özön Türk edebiyatı tarihi çalışmalarına katkılar yapmak için elindeki koleksiyonlar ya da genel kitaplıklardaki koleksiyonlardan yararlanıp gazete ve dergi koleksiyonunu tararken "üç dört noktadan birden yola çıkıp" ip metinleri satır satır okuduğunu

Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi edebî türlere göre tasnif yapılması ve bazı teknik özellikleri dolayısıyla kendisinden önce, kendisine yakın zamanlı ya da kendisinden sonra yazılan diğer edebiyat tarihi çalışmalarından farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu eserden kısa süre önce ya da sonra yazılan Türk edebiyatı tarihi çalışmalarına genel olarak göz atmak ve *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'ni bu çalışmalarla karşılaştırmak gerekir.

Cumhuriyet döneminin ilk edebiyat tarihi olan, İsmail Habib'in (Sevük) *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (1924) devlet eliyle, "Maarif Vekâleti Neşriyatı" arasında yayımlanır. Bu eser, devirlerin tasnifinde Fuad Köprülü'ye bağlı kalmakla birlikte sık sık Fransız edebiyatı ile ilişkiler kurması, mukayeseler yapması ve tesirleri araştırmasıyla kendisinden önceki edebiyat tarihlerinden ayrılır. Subjektif değer yargılarıyla da dikkat çeker.¹⁶ İsmail Habib edebî türleri ayrı başlıklar altında değerlendirmeyi, bir edebî şahsiyeti incelerken onun eserlerini, "şairliği" veya "nesri" gibi alt başlıklarda inceler.¹⁷ Eser az çok değişikliklerle *Edebî Yeniliğimiz* (1932) ve *Yeni Edebî Yeniliğimiz* (1940) adlarıyla birkaç kez basılır. *Edebî Yeniliğimiz* (2 cilt) adlı eserin giriş mahiyetindeki "Tanzimat Devrinde Hayata Bakış" bölümünden sonra "Tanzimat Edebiyatı", "Servet-i Fünûn Edebiyatı" vd. dönem ana başlıkları altında, şahsiyetleri esas alan değerlendirmeler vardır. İsmail Habib, bir şairin/yazarın hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgilerden sonra, eser verdiği edebî türler üzerinde durmuştur. Örneğin Namık Kemâl'i sırasıyla "hayatı ve şahsiyeti", "şiiirleri", "nesri", "münekkitliği", "hikâyeciliği", "temaşacılığı", "tarihçiliği", "diğer eserleri", "Türkçülüğü", "umumî netice" şeklinde ele almış; değerlendirmeler esnasında eserlerden uzun alıntılar yapmıştır.

Söz konusu dönemin önde gelen edebî şahsiyetlerini incelerken o dönem içerisinde eser veren şairleri/yazarları "Diğer simalar", "Diğer isimler" başlıkları altında ele almıştır. Bölüm sonlarında da "Tanzimat Edebiyatının Umumî Vasıfları", "Servet-i Fünûn Edebiyatının Umumî Vasıfları" gibi alt başlıklar altında dönemleri genel olarak değerlendirmiştir. Eserin sonunda da "Edebî Nevilere Umumî Bakışlar" bölümü bulunmaktadır. Bu bölümler şahsiyet, dönem ve edebî türlerin özlü biçimde genel değerlendirmesinin yapılması bakımından önemlidir. İsmail Habib Sevük eserin sonunda "İnşad ve Kıraat İçin Parçalar" başlıklı

belirtir. Bkz. Nijat Özön, "Mustafa Nihat Özön'le Konuşma", *Ulusal Kültür*, sayı: 4, Nisan 1979, s. 218.

¹⁶ Orhan Okay, "Abdülhalim Memduh'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a Edebiyat Tarihlerinde Yenileşmenin Sınırları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, sayı: 8, 2006, s. 15-16.

¹⁷ Salih Nurdağ, "*Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*" ve *Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Tarihçiliği*, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2010, s. 131.

bölümde eser içerisinde alıntı yaptığı metinlerin sayfa numaralarını belirtmiştir. Yine eserin sonundaki “Lügatçe” başlıklı bölümde *Edebî Yeniliğimiz*'in içerisinde geçen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin çoğunun Türkçe karşılıklarını vererek okuyucu için kolaylıklar sağlar. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde olduğu gibi bu eserin sonunda da “İndeks” bölümü bulunmaktadır.

Âgâh Sırrı Levent ise *Edebiyat Tarihi Dersleri-Tanzimat Edebiyatı* (1934) adlı eserinde Tanzimat dönemini edebî türleri esas alarak değerlendirir. Yazar, Tanzimat dönemini “Hazırlık Safhası” ve “İnkışaf Safhası” olmak üzere ikiye ayırır. Her iki dönemi de -ayrı ayrı- türlere göre sınıflandırma yaparak inceler. Eser, Tanzimat dönemini iki ayrı ana başlıkta değerlendirmesi yönüyle *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'ndeki tasniften farklılık gösterirken, dönemleri türleri esas alarak değerlendirmesi, önce türün gelişiminden bahsedip sonra dönemin önde gelen şairlerini konu edinmesi, “Diğer Şairler” alt başlığında da diğer şairleri değerlendirmesi vb. özellikleriyle de *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'ne benzer. Âgâh Sırrı Levent'in eserinde de metin seçkisi geniş yer tutmakla birlikte, Mustafa Nihat Özön'ün eserindeki seçkiye göre hem az hem de düzensizdir. Âgâh Sırrı Levent bu eserin sonunda “XIX. Asrın İkinci Yarımında Fransız Edebiyatı” ana başlığı altında Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatıyla aynı yıllarda eser veren Fransız edebiyatçıları, Fransa'daki edebiyat akımları ve edebî hareketlere ilişkin genel bir değerlendirme yapmaktadır. Mustafa Nihat Özön'ün eserinde ise Fransız edebiyatı sadece tesir dolayısıyla geçer. İsmail Habib Sevük, Mustafa Nihat Özön gibi seçki yaptığı metinlerde geçen bazı Arapça ya da Farsça kelimelerin anlamlarını dipnotta açıklamaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserini ilk olarak 1942 yılında yayımlar. Yazar, eserin 1956 yılındaki ikinci baskısına yazdığı ön sözde eserini tek bir metoda bağlı kalmadan yazdığını, eserinin bir terkip ürünü olduğunu şu şekilde belirtir:

“Brunetière'in ‘nevilerin gelişmesi’ ana fikrine dayanan metoduyla, devir veya asır bölümlerini esas alan oldukça klasikleşmiş edebiyat tarihi metodunu, Almanlardan Petersen ve Wechssler'in, Fransızlardan eserlerini yakından tanıdığımız Albert Thibaudet'nin nesiller görüşüne ve Taine'in bilhassa zaman ve muhit fikirlerine sık sık başvurduk. Bunun sebebi Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nin behemahal bir metot veya nazariyenin ispatı için değil, cemiyetimiz için o kadar mühim olan bir devrin edebiyat tarihini ve bu tarihi vücuda getiren fertleri ve

eserleri mümkün olduğu kadar sarıh ve doğru şekilde verebilmek için yazılmış olmasıdır.”¹⁸

Bu yaklaşımla “Tanpınar’ın dar bir zaman çerçevesine sıkıştırdığı eserinin orijinalliği belirir”. Tanpınar’ın edebiyat tarihi, bir taraftan şahsiyetleri birbirine yaklaştıran bağları keşfederken, türlerin gelişmesini de kitap boyunca bir fon olarak takip etmiştir.¹⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, bu eserinde dönemlere, türlere ve şahsiyetlere ilişkin oldukça özgün değerlendirme ve tespitlerde bulunur. Türk edebiyatındaki gelişmeyi Batı ve Doğu edebiyatlarıyla karşılaştırarak göstermeye çalışır. Şair ve yazarların hayatlarını eserlerine ve şahsiyetlerine yansıdığı taraflarıyla ele alır.²⁰

Edebiyat tarihini yüzyıllara göre tasnif ederek değerlendiren Vasfi Mahir ise *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*’nde (1970) söz konusu yüzyıla ait şahsiyetleri, o alt başlıkta bütün yönleriyle değerlendirmektedir. Örneğin “Tanzimat’tan Sonra Türk Edebiyatı” bölümünde edebî şahsiyetler sıralanmış, söz konusu şahsiyetlerin hayatları hakkında kısa bilgi verilip eserleri de kısaca ele alınmıştır. Namık Kemâl’in önce şiirlerini, sonra romanlarını ardından da makalelerini, nesir üslûbunu, tenkit eserlerini ve piyeslerini değerlendirmiştir. Yazar, bir edebî şahsiyetin eserlerini değerlendirirken açıklamaların arasında örnek parçalar vermiş, *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*’ndeki gibi ayrı bir metin seçkisi yapmamıştır. Bunların dışında, sonraki yıllarda yazılan Türk edebiyatı tarihi örnekleri de vardır: Sadettin Nüzhet (Ergun), *Tanzimat’a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri* (1931), Âgâh Sırrı Levent, *Edebiyat Tarihi Dersleri* (1932), Nihal Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi* (1943), Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (1948), Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* (1969), Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı* (1965), Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* (2005), İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e 1839-1923* (2006).

Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi

Mustafa Nihat Özön *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserini 1930 ve 1932’de iki cilt, 1934’te ise tek cilt olarak yayımlar. Fransız Braunschving’in *Notre Littérature Étudiée dans les textes* adlı okul kitabını örnek alarak antoloji hazırlamak için çalışmalarına başlayan yazar, Lanson’un yüzyıllara göre (1500’den başlayıp 20. yüzyılın başına kadar) düzenlediği

¹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 11-13.

¹⁹ Orhan Okay, “Edebiyat Tarihi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, s. 404-405.

²⁰ Salih Okumuş-İdris Şahin, “Tanzimat’tan Günümüze Edebiyat Tarihi Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, sayı: 14, Güz 2010, s. 405.

bibliyografyasındaki şemayı örnek olarak da üniversite öğrencilerine bir tür kaynak, kılavuz işlevi görmesi için bibliyografya hazırlar. Antolojiyle bibliyografyayı birleştirip aralarına edebiyat tarihiyle ilgili bilgiler yerleştirir. Mustafa Nihat Özön yaptığı tasnifle türleri esas alarak, kendisinden önceki edebiyat tarihi çalışmalarından ayrıldığını şöyle belirtir:

“Evet, türleri ayırmıştım. O zamana kadar türler hiç böyle tek tek ele alınmamıştı. Örneğin tiyatro diye belli başlı bir inceleme yoktu, gazetecilik yoktu, tarih, gezi yoktu, hitabet yoktu. Hepsi Namık Kemâl deyince Namık Kemâl’i alırlar ele. Kemal’in gazeteciliği, tiyatroculuğu, romancılığı, şusu busu derlerdi. Peki ya gazeteciliğin, tiyatroculuğun, romanın, şiirin tür olarak gösterdiği gelişme, bunun tarihi?... İşte Braunschvig’in kitabından aldığım örnek, esin ya da yöntem, artık ne dersen de, bu oldu.”²¹

Mustafa Nihat Özön bu tarz bir yöntem izleyerek edebî türlerde gerçekleşen değişimleri göstermeyi amaçlamış; şiir, roman, tiyatro gibi edebî türlerle birlikte tarih, mektup, hitabet, gazete vb. edebî niteliği zayıf metinlere de yer vererek edebiyat tarihçiliğinin inceleme alanını genişletmiştir.

1. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi’nde Tasnif ve Yöntem*

Mustafa Nihat Özön, Fuad Köprülü gibi Türk edebiyatı tarihinin “İslâmiyet’ten Evvel Türk Edebiyatı”, “İslâm Medeniyeti Tesiri Altında Kalan Türk Edebiyatı”, “Garp Medeniyeti Tesiri Altında Türk Edebiyatı” olmak üzere üç büyük devreye ayrıldığını söyler. Türk edebiyatının üç farklı dönemde, birbirinden oldukça farklı “seciye”lerde ve bu eserde değerlendirmesi yapılan Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatının daha önceki dönem edebiyatından dil ve zevk bakımından oldukça farklı olduğunu vurgular.

*Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi’nden önceki Türk edebiyatı tarihi çalışmalarında edebî türler şairlere/yazarlara göre değerlendirilirken o, eserinde şairleri/yazarları türlere göre değerlendirmektedir. Mustafa Nihat Özön, dönemlerin belirleyici özelliklerini, şair ve yazarların dönemleri içerisinde yerlerini belirlerken ve edebî türlerin gelişimini tarihî gerçeklerle ilişkilendirirken oldukça nesnel davranır; gereksiz uzatmalardan kaçınır.²² Önceki çalışmalarda çoğunlukla bir edebî şahsiyetin şiirleri, romanları, tiyatroları vd. türlerdeki eserleri art arda değerlendirilirken *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserde bu tarzdan çok farklı bir yöntem uygulanmıştır.*

²¹ Nijat, “Mustafa Nihat Özön’le Konuşma”, *Ulusal Kültür*, sayı: 4, Nisan 1979, s. 217-218.

²² Emin Özdemir, *Mustafa Nihat Özön*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s. 44-51.

Yazar, edebî türlerin gelişimini aktarırken -Fuad Köprülü ile karşılaştırıldığında- çok az da olsa söz konusu dönemin siyasî, sosyal gelişmelerinden söz eder. Eserin giriş bölümü mahiyetindeki “Yenilik Mübeşşirleri” bölümünün “Yeniliğin Başlangıcı” alt başlığında edebiyattaki yenileşmenin siyasî, sosyal değişimlerden sonra ya da onlara paralel olarak ilerlediğini anlatır. Örneğin; Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti’ndeki reformların önündeki büyük engelin ortadan kalktığını söyleyen yazar, Abdülaziz’in tahta çıkmasıyla değişimin hızlanmasına paralel olarak birçok “eskiler”in/eski zihniyetlilerin de değişimi desteklemeye başladığını belirtir. “Tercüme Odası”nın açılmasını önemli bir gelişme olarak gören yazar, yeni fikirlerin buradan memlekete “yayılacak hâl” aldığını söyler(s. 8). Bu bölümde “Yenilik Mübeşşirleri” olarak nitelendirdiği Mütercim Âsım ile Hoca İshak Efendi’yi değerlendirir.

Mustafa Nihat Özön *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde kronolojik sırayla önce türün gelişiminden söz etmekte, sonra o dönemin önde gelen edebî şahsiyetlerinin o türe ait eserlerini değerlendirip metin seçkileri yapmakta; “Diğer şairler”, “Diğer yazarlar” başlıkları altında da dönemin diğer önemli şahsiyetleri hakkında genel bilgilerden sonra eserlerinden metinler vermektedir.²³ Yazarın önde gelen şahsiyetleri daha ayrıntılı incelemesine karşın, geri planda kalan şahsiyetleri yüzeysel olarak değerlendirmesi diğer edebiyat tarihi örneklerinde de görülen bir yaklaşımdır.

Yazar, eserini lise öğrencileri için ders kitabı olarak hazırladığından eserde metin seçkisi önemli bir yer tutar. Yalnız, yazar bu eserini daha sonra *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adıyla yayınladığında metin seçkisi olabildiğince azaltılmış, eserin sonunda öğrenciler için hazırlanan soru cetvelleri arttırılmıştır. Yine belirtmek gerekir ki bu eser her ne kadar lise ders kitabı olarak hazırlanmış olsa da eserdeki tasnif ve değerlendirmeler bu eseri sıradan bir ders kitabı olmaktan uzaklaştırır. Hüseyin Namık Orkun eserin önemini ve özgünlüğünü “Bu eseri bir mektep kitabı zannetmeyiniz. Eserdeki malumat azim bir yığın hâlinde ve tam mânâsıyla komprime olarak verilmiştir. Binaenaleyh edebiyat tarihi kitaplarımızda çok sık tesadüf edilen şişirme ve fuzuli uzatma, mevzudan çıkma,

²³ Mustafa Nihat Özön eserin 1934’teki baskısı ile 1941 baskısındaki farklılıklardan biri de iki baskı da döneminde önde gelen şahsiyetlerine bakışıdır. Örneğin 1934’teki baskıda “Muallim Naci”yi müstakil olarak değerlendirirken 1941 baskısında “Bu Devrin Diğer Şairleri” başlığı altında değerlendirmiştir. Yine 1934 baskısında roman türünü anlatırken Nabizade Nâzım’dan “İlk Romancılar” alt başlığında söz edip Recaizâde Mahmûd Ekrem’den “Diğer Hikâye Yazarlar” alt başlığında söz ederken 1941 baskısında yazarların yeri değişmiştir. Böylece 1941 baskısında Recaizâde Mahmûd Ekrem’in romancı ve hikâyeciliği daha ayrıntılı anlatılırken Nabizâde Nâzım’ın romancılığı ise daha kısa anlatılmıştır.

lüzumsuz haşiyelerle doldurmaları bu eserde tesadüf edemezsiniz.” şeklinde ifade eder.²⁴

Yazar, bir edebî şahsiyetten söz ederken önce o şahsiyetin hayat hikâyesi, sonra edebî kişiliği, sonra da Türk edebiyatındaki yeri ve söz konusu türde yaptığı yenilikler üzerinde durmaktadır. Örneğin Recaizâde Mahmûd Ekrem’in Türk şiirindeki yeri, hangi şairlerden etkilendiği, şiirlerine tesir eden özellikler üzerinde dururken yer yer biyografisinden de söz etmektedir. Yine Abdülhak Hâmid’in Türk şiirinde yaptığı yenilikler ve şiirlerinin genel özelliği üzerinde dururken, edebî kişiliğini kazanmasındaki tesirler ya da hayat hikâyesine ilişkin bilgiler vermektedir.

Yazar, söz konusu ettiği döneme ilişkin terminolojiyi kullandığında dipnotta terminolojinin anlamını (“ametçi: bir memuriyet adı” gibi) açıklamaktadır. Yine yazar, metin içerisinde bir edebî ya da siyasî şahsiyetten söz ettiğinde de dipnotla o kişinin hayatı, yaşadığı dönem içerisindeki yeri, faaliyetleri, eserleri ve onunla ilgili yapılan çalışmalara ilişkin bilgiler vermektedir. Ancak söz konusu edebî şahsiyete başka türde değinirken biyografisinden tekrar söz etmez. Bölümlerin sonunda, o tarihe (1930) kadar söz konusu döneme ya da şahsiyete ilişkin yazılan önemli eserlerin kaynakçası bulunmaktadır. Eser bu yönleriyle de diğer Türk edebiyatı tarihi çalışmalarından farklılık göstermektedir. Mustafa Nihat Özön “bilgi sağlığını ve zenginliğini ön plana alan bir eser”²⁵ ortaya çıkarmıştır. Yazar seçtiği metinlerde geçen -bu kitabın yazıldığı dönemde anlamının bilinmemesi ihtimali yüksek olan- Arapça ve Farsça kelimelerin anlamlarını da dipnotta açıklamaktadır. Bu özellik, eserin lise öğrencileri için hazırlanmasıyla da ilgilidir. Eserin lise öğrencileri için ders kitabı olmasıyla ilgili bir özellik de sonunda daha önceki sınav sorularının bulunmasıdır.²⁶

²⁴ Hüseyin Nâmik Orkun, “Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi”, *Ülkü*, sayı: 39, Mayıs 1936, s. 233.

²⁵ Nâzım Hikmet Polat, “Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?”, *Beşinci Türk Kültürü Uluslararası Bilgi Şöleni*, 17 Aralık 2002, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara. (<http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKİ%20TURK%20%20edebiyatı/14.php>), s. 6.

²⁶ “Kız ve Erkek Liselerinin Edebiyat Derslerinin 1927-1928 Ders Senesi Mezuniyet İmtihanları Sualleri Hakkında İzahname”de Nefî’nin “at” hakkındaki kasidesinden ve Tefvik Fikret’in “Mâzi Âti” şiirinden seçme metinlerden hareketle öğrencilerin birikim ve muhakeme güçlerini ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır. “1933-1934 Ders Yılı Haziran Mezuniyet İmtihanı Edebiyat Sualleri”nde Ahmet Haşim’in *Frankfurt Seyahatnamesi*’nin mukaddimesinden bir parça verilmekte, soru olarak “muharririn esaslı fikirleri”, muharririn seyahati nasıl tarif ettiği vb. sorularla birlikte öğrencilerin seyahat türüne ve Ali Şir Nevai’ye ilişkin bilgi birikimleri ölçülmeye çalışılmaktadır. “1933-1934 Ders Yılı Eylül Mezuniyet İmtihanı Edebiyat Sualleri”ne ise öğrencilerin 17. yüzyıldaki Türk ve dünya edebiyatına, halk edebiyatı türleri ve Yunus Emre’ye dair bilgi birikimleri ölçülmeye çalışılmaktadır. Eserde ek olarak verilen sorular

Yazarın tasnifine ve değerlendirme tarzına bakıldığında, diğer edebiyat tarihleriyle benzeşen yönleri olmakla birlikte eser birçok yönüyle diğer örneklerden farklılık gösterir. Yazar, Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinde önde gelen şahsiyetleri ayrı alt başlıklar altında değerlendirirken, “diğer” başlıklarında ve bu eserin yazıldığı dönemde ürün vermeye devam edenleri değerlendirdiği (“Millî Edebiyat Mücadeleleri ve Bugünkü Edebiyat”, “1908’den Sonra ve Bugünkü Tiyatro”, “Bugünkü Roman” vb.) alt başlıklarda genel değerlendirmeler yapar. Ancak bu kısımlarda her ne kadar şahsiyetlere özel alt başlıklar açmasa da onları sırayla değerlendirir. Edebî şahsiyetler arasında karşılaştırmaya ise çok az yer verir.

Eserin sonunda ek olarak bulunan “Son Yüz Yılım Kronoloji Cetveli”nde (1826-1931) önemli siyasî ve sosyal hadiselerin tarihlerini, siyasî ve edebî şahsiyetlerin doğum ve ölümlerini belirtmektedir. Yine eserin sonunda “Kitabın İçinde Geçen Adların Alfabe Sırasıyla Cetveli” başlıklı dizin ve bu eserde değerlendirilen ya da atıfta bulunulan edebî şahsiyetlerin eserlerini ve eserlerin kaç sayfa olduğunu gösteren “Yazıların Cetveli” eki bulunmaktadır. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* bu yönleriyle de diğer Türk edebiyatı tarihi örneklerinden farklıdır.

2. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*nde Edebî Türlerle İlişkin Görüşler

Tasnifte türleri esas alan yazar, türleri sırasıyla “Nazım”, “Tiyatro”, “Roman”, “Tarih”, “Coğrafya ve Seyahat”, “Edebiyat Tarihi ve Tenkit”, “Mektup ve Hatırat”, “Felsefe”, “Hitabet ve Gazetecilik” olmak üzere dokuz bölümde inceler. Bu sıralamadan da anlaşılacağı üzere yazar, edebî eserleri ya da yazılı metinleri on üç türe ayırmakla birlikte birbirine yakın türleri aynı bölümde, farklı başlıklar altında incelemektedir. Söz konusu başlıklarda türler, Tanzimat döneminden eserin yazıldığı yıla (1930)’a kadar değerlendirilmektedir.

Mustafa Nihat Özön “Nazım” alt başlığı altında Türk şiirindeki değişimi dönemleri esas alarak anlatır. “İlk Nazım Yenilikleri” alt başlığında Tanzimat

göstermektedir ki o dönemki edebiyat eğitimi ezbercilikten uzak bilgi birikimini ve muhakeme gücünü önemsemektedir. Yine belirtmek gerekir ki Çağdaş Türk edebiyatı ve Batı edebiyatıyla birlikte Türk halk edebiyatı ve divan edebiyatı konuları da ihmal edilmemektedir. Bu eserin 1941 tarihli *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adıyla çıkan baskısında 1933-1940 yılları arasında yapılan birçok sınavın soruları ek olarak verilmiştir. Bu sorularda yoğunluğun Tanzimat sonrası Türk edebiyatına verildiği ve metne dayalı soruların oldukça azaldığı görülmektedir.

Mustafa Nihat Özön’ün eserine benzer bazı özellikler gibi İsmail Habib Sevük’ün *Edebî Yeniliğimiz* adlı eserinde de “Olgunluk İmtihanı Sorularının Cevaplarını Gösterir Cetvel” başlığı altında “olgunluk imtihanı”ndaki soruların cevaplarının bu eserde nerelerde bulunacağı sayfa numaralarıyla belirtilmiştir.

döneminin önde gelen edebî şahsiyetlerini merkeze alarak Türk şiirinin panoramasını çizmektedir. Yazar bu dönemde eski nazım biçimlerinin kullanılmasına karşın dilin sadeleşmeye; “mânâ ve mefhum”un yenileşmeye başladığını ifade eder. Şiire yeni bir bakış kazandıran, şiirde yeni fikirleri işleyen Şinasi’nin, Türk şiirinde kendisine kadar işlenmeyen fikirleri dile getirme cesaretini gösterdiğine dikkat çeker. Namık Kemâl’in de -roman-tiyatro vb. türler gibi- fikirlerini yaymak için aracı olarak kullandığı şiirde “derin bir mânâ ve mefhum değişikliği” yaptığını; “vatan duygularına ait bugünkü mefhumlar”ın onun kalemıyla ilk şekli almaya başladığını ifade eder(s. 44). Abdülhak Hâmid’in şekilde yaptığı yenilikleri ilerleten “Edebiyat-ı Cedide” şairlerinin Batılı “fikir ve mefhumları” naklederken “lafızlar”, “cümleler” yarattıklarını söyler.²⁷ Yahya Kemâl’in “yeni bir tahassüsle” gazeller yazarak “neo-klasisizm” yapmak istediğini, ancak o dönemde bu durumun kimse tarafından fark edilmeyip onun yazdığı şiirlerin Divan Edebiyatının yeni şekli sanıldığına dikkat çeker(s. 140). Mustafa Nihat Özön, Türk şiirinde yenileşmenin hızlandığı dönemde Klasik edebiyat anlayışıyla (“Eskiliğin Devamı”) ve halk edebiyatı tarzında şiirler yazmaya devam edildiğini (“Diğer Nazım Nevileri”) belirtir. Ancak bu tarz şiirlere ilişkin değerlendirmeleri oldukça kısadır.²⁸ Tercüme şiirlere de çok az değinir.

Tiyatro türünün Türk edebiyatındaki gelişimini üç başlık altında inceleyen yazar, 1873 öncesini “Türkçe’de Tiyatro ve İlk Tiyatro Eserleri” alt başlığı altında kısaca anlatır, bu dönemdeki tiyatroları adapte eserler ve ilk yerli denemeler oldukları için birçok bakımdan -teknik, telaffuz vb.- kusurlu bulur. Daha sonra ise “zevk seviyesi”nin yükselmeye başladığını, 1872 sonrasında gazetelerde tiyatroya ilişkin yazılar yazıldığını belirtir. II. Meşrutiyet Dönemi’nde diğer türlerde olduğu gibi tiyatroyu da ilerletmek için dönem yazarlarının Recaiâde Mahmûd Ekrem’in önderliğinde toplanıp “Sahne-i Osmaniye” adlı bir heyet oluşturduklarını söyleyen yazar, o yıllarda birçok siyasî sorunla da uğraşıldığı için yazarların tiyatroya zaman ayıramadıklarını, tiyatro sahnelerinin de gerekli maddî destekten mahrum olduğunu vurgular. Türk tiyatrosunun belirli bir düzene sokulması için Fransa’dan Antoine’ın getirilmesinin ve Darülbeyaz’ın

²⁷ Mustafa Nihat Özön nazım biçimlerinde değişiklikler yapan Edebiyat-ı Cedide şairlerinin kafiyenin kulak için olması gerektiği anlayışını yerleştirildiklerini ve mânânın bir mısra ve beyitte tamamlanması zorunluluğunu kaldırdıkları gibi Arapça ve Farsçadan Türkçe’ye geçen “siyah”, “beyaz”, “kâğıt” gibi kelimeleri, şiirlerde halkın telaffuz ettiği şekilde kullanmaya başladıklarına dikkat çeker.

²⁸ Hüseyin Namık Orkun eserde halk edebiyatı hakkındaki bilgileri ve seçti metinlerin az oluşunu eleştirir. Son zamanlarda az bilinen birçok halk şairinin keşfedildiğini, onlara ait cönklerin de yayımlandığını belirtir. Bu nedenle Mustafa Nihat Özön’e bu bilgilerden yararlanarak halk edebiyatıyla ilgili bölümü geliştirmesini tavsiye eder. Bkz. Hüseyin Nâmik Orkun, “*Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*”, *Ülkü*, sayı: 39, Mayıs 1936, s. 234.

kurulmasının tiyatroya olumlu etkisinden söz eder. Sinemanın tiyatroya rakip olarak ortaya çıkmasının başka ülkelerdeki gibi Türk tiyatrosunu da olumsuz etkilediğini, ancak “musikili komedi” ve “operetler” için yeni temayüllerin uyanmaya başladığını belirtir(s. 272-276).

Roman türünün, tiyatro gibi Tanzimat sonrasında “Frenk” eserlerinin taklit edilmesi sonucu ortaya çıktığını söyleyen yazar; bu türün tarihî gelişimini anlatırken Tanzimat öncesinde Türk edebiyatında bu türle benzerlik gösteren mesnevi ve halk hikâyelerinden söz etse de bu türlere ait metinlerin belirli anlatım tarzıyla, belirli konuları işlediğini vurgular. “Türkçe’de Roman” başlığı altında Türk edebiyatında roman türünün doğuşu ve ilerleyişini özlü biçimde ele alır. Türk edebiyatında “roman şekli”nin ilk gerçek eserlerini 1880’den sonra vermeye başladığını belirten yazar, bu türü Edebiyat-ı Cedidecilerin ilerlettiklerini söyler(s. 294-295). Yazar türün gelişimini aktarırken de siyasi, sosyal durum ya da değişimi kısaca özetler.

“Roman” ve “uzun hikâye”yi aynı tür olarak değerlendiren Mustafa Nihat Özön, bugün “roman” olarak kabul edilen bazı eserlerden “hikâye”, “uzun hikâye” olarak nitelendirilen bazı eserlerden de “roman” olarak söz eder. Günümüzde “hikâye” ya da “öykü” olarak adlandırılan tür ise “küçük hikâye” olarak adlandırılır.²⁹ Yazar “roman” ile “büyük hikâye” ayrımı yapmadığı için

²⁹ “Roman”, “uzun hikâye”, “küçük hikâye” ayrımına ilişkin fikirler ve tartışmalar Tanzimat döneminde başlar. Örneğin hikâyeyi “sûret-i tasvîr ve tahrîr” bakımından bazı tabakalara ayıran Ahmet Midhat Efendi, adını koymadan hikâye ile romanı birbirinden ayırmaya çalışır. (“Hikâye Tasvir ve Tahriri”, *Kırkambar*, cüz 4, İstanbul 1290/1873, s. 107-112) Onun telif ve çeviri eserlerden örnekler vererek türü dört tabakaya ayırması, bugün “kısa hikâye”, “uzun hikâye”, “roman” ve “nehir roman” kavramlarıyla adlandırılan tür örneklerini hatırlatır. Recaizâde Mahmûd Ekrem de *Muhsin Bey yahut Şairliğin Hazin Bir Neticesi* adlı eserinin sunuşunda hikâye türünün büyük gelişme gösterdiği Fransa’yı örnek vererek Fransızca’da “nouvelle” ve “conte” kelimeleriyle adlandırılan “ufak hikâye” türünün kendine göre var olma şartları bulunan ayrı bir kategoriye oluşturduğuna işaret eder ve “büyük hikâye” olarak söz ettiği romanı bir tabloya, küçük hikâyeyi de minyatüre benzetir. (“Ufak Hikâyelere Dair Ufacık Bir Mütalaa”, 26 Mart 1304/7 Nisan 1888) Nabizâde Nâzım da “Bir vak’anın tafsilatıyla hikâyesidir” şeklinde söz ettiği roman türünde vak’anın uzantıları ile olaydaki şahıslar üzerine okuyucuların dikkatini ve duygularını toplamak gerektiğini ifade eder. “Nouvelle”i karşıladığını belirttiği ve vak’anın sadece nakli ve rivayetinden ibaret olduğunu söylediği “hikâye”nin ayrıntıya tahammülü olmadığını, adeta bir roman özeti olduğunu söyler. Hikâyede ne söylenecekse birkaç sayfa içinde söylenip belirtilivermesi gerektiğini, fakat bunda da marifetin yaşananların canlı noktalarından ayrılıp seçilmesi olduğunu belirtir. Üç yazarın yaklaşımı da göstermektedir ki “roman” ve “hikâye” ayrımında metnin uzunluğu/kısalığı ve ayrıntılı/özlü oluş ana belirleyici olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Âlim Kahraman, “Hikâye-Yeni Türk Edebiyatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1998, s. 493-501.

Bu tartışmalar Cumhuriyet Dönemi’nde de devam eder. *Hayat Mecmuası*’nda Nâhit Sırrı (Örik) “Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Mülâhazalar” başlıklı yazısında, roman ve hikâye

değerlendirme esnasında bazen “roman” bazen de “hikâye” kavramını kullanır; hatta aynı paragraf içerisinde her iki kavramı birden kullandığı da görülür.³⁰ Ahmet Midhat’ın 1870’te yayımlanan *Kıssadan Hisse* adlı eserini roman olarak kabul ettiği için roman bölümünde, ilk olarak Ahmet Midhat Efendi’yi değerlendirir.³¹ Mustafa Nihat Özön, “roman” ve “hikâye” ayrımını ilk olarak Samipaşazâde Sezaî’den söz ederken, onun “küçük hikâyeleri ve romanı” ifadesiyle ve tek romanın “*Sergüzeşt*” olduğunu söyleyerek yapar. Bu yaklaşım, Özön’ün roman ve hikâye ayrımı yaparken metnin uzunluğu ya da kısalığını esas aldığı; uzun hikâye ile romanı aynı tür olarak kabul ettiğini gösterir. Yazarın hikâye-roman kavramını kullanımındaki belirsizlik, diğer yazarlarla ilgili hükümlerinde de görülür. Örneğin ilk romancılar arasında *Müsameratnâme* ismi altında bir dizi hikâye yazan Emin Nihat’ı da anar. *Araba Sevdası*ndan ilk “resimli Türk romanı” olarak söz etmekle birlikte, daha sonra bu eser için hikâye kavramını kullanır. Yine Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun -çoğunlukla “roman”

yazarlarının eserlerini bir plan dâhilinde yazmamalarını tenkit eder; “Roman”, “Büyük Hikâye” ve “Hikâye” ayrımının, anlatılacak konunun sınırlarıyla ilgili olduğunu söyler; “İyi bir hikâyenin nadiren uzatılmamış bir roman” olduğunu belirtir. Nâhit Sırrı’nın bu yazısındaki düşünceleri, yine *Hayat* mecmuası yazarlarından Kenan Hâlet tarafından “Kısa Hikâye Hakkında” başlıklı yazıda tenkit edilir. Kenan Hâlet, Nâhit Sırrı’nın tahkiyeli türler için yaptığı tasnifi çok “indî” bulur, “küçük hikâye” tabiri yerine “kısa hikâye” kavramını önerir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Güneş, *Hayat* Mecmuasında Edebî Muhteva (Şiir ve Hikâye, 1926-1929), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 12-15.

³⁰ Kavram karışıklığına o dönemde yazılan diğer edebiyat tarihi örneklerinde de rastlanır. İsmail Habib Sevük de roman ve hikâye arasında keskin ayrım yapmaz. Örneğin Namık Kemâl’in romancılığını “Hikâyeciliği” alt başlığı altında inceler. Fakat değerlendirme esnasında hep “roman” kavramını kullanır; *İntibâh* ve *Cezmî*’nin Türk edebiyatındaki “ilk edebi “roman”lar olduklarını söyler. Recaizâde Mahmûd Ekrem’in *Araba Sevdası*ndan da “hikâye” olarak söz eder. Onun *Saime* ve *Muhsin Bey* adlı eserleriyle birlikte üç tane hikâye yazdığını söyler. Bkz. İsmail Habib Sevük, *Edebî Yeniliğimiz*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1935, s. 104, 136.

Âgâh Sırrı Levent de kesin biçimde roman ve hikâye ayrımı yapmaz. Eserindeki tasnif başlığı olarak “hikâye” kavramını kullanırken değerlendirmede ise daha çok “roman” kavramını kullanır. O da bazen roman yerine hikâye kavramını kullanır. Örneğin Namık Kemâl’in *Cezmî* romanı için “tarihî bir hikâye” ifadesini kullanmaktadır. Mustafa Nihat Özön gibi o da Ahmet Midhat Efendi’nin *Kıssadan Hisse*, *Letâif-i Rivâyât* eserlerini *Hasan Mellah*, *Felâhun Bey’le Rakım Efendi* vd. eserleri gibi “roman” olarak değerlendirir. Yine o da Sami Paşazade Sezaî’nin romancılığını değerlendirirken “küçük hikâye” ayrımını vurgular; onun *Küçük Şeyler* eseriyle Türk okuyucusuna ilk kez “hakikî küçük hikâye zevkini” verdiğini söyler. Bkz. Âgâh Sırrı Levent, *Edebiyat Dersleri-Tanzimat Edebiyatı*, Marifet Matbaası, İstanbul 1934, s. 283-300.

³¹ Mustafa Nihat Özön 1936 tarihinde yayımladığı *Türkçe’de Roman Hakkında Bir Deneme* adlı eserinde “roman” ve “hikâye”yi ayrı türler olarak değerlendirmektedir. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*nde roman olarak söz edilen *Kıssadan Hisse*, *Letâif-i Rivâyât* vb. eserler bu eserde hikâye başlığı altında değerlendirilmiştir. Bkz. *Türkçe’de Roman Hakkında Bir Deneme*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 204.

olarak söz edilen- *Gönül Hanım* adlı eseri için “uzunca bir hikâye” der(s. 360). Servet-i Fünûn topluluğu dışında kalan Vecihi, Mehmet Celal, Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim’i de “Edebiyat-ı Ceddeden Hariç Hikâyeciler” alt başlığında değerlendirir. Mehmet Raufun *Garam-ı Şebap* ve *Eylül*’ünü büyük hikâye/roman olarak nitelerken,³² *Hizmet* gazetesinde yayımladığı “Düşmüş” adlı eserinden “küçük hikâye” olarak söz ederek “küçük hikâye” ayrımını vurgular(s. 353). Recaizâde Mahmûd Ekrem’in *Muhsin Bey* ve *Şemsa* adlı eserlerini ise hikâye olarak değil “mensur şiir” olarak nitelendirir.³³

Mustafa Nihat Özön ilk dönem Türk romanlarını teknik ve üslûp açısından da değerlendirir. Ahmet Midhat Efendi’nin “sade” ya da “âdi üslûp”la yazılan hikâyelerinin/romanlarının çok önemsenmediğini belirten yazar, “müzeyyen (süslü) üslûp”la yazılan “hikâye”nin Namık Kemâl’in eserleri olduğunu, “dilde romana yaraşacak yumuşaklığın ilk örnekleri”ni onun verdiğini ifade eder(s. 306).³⁴ Tefvik Fikret’in Türk şiirinde yaptığı yenilikleri, Hâlit Ziya’nın da Türk romanında gerçekleştirdiğini ve onun nesir dilinde önemli değişiklikler yaptığını, yeni teknik kullandığını ifade eder. Hâlit Ziya’nın “çok süslü ve külfetli üslûbuna” karşın Mehmet Raufun “acemice ve çok sade” ifade ile güzel hikâyeler/romanlar yazdığını belirtir(s. 353). Yakup Kadri’nin “derûnî tahliller”i sayesinde “çiğ bir realist” olmaktan uzaklaştığını söyler. “Nazariyesini ileri sürdüğü şeyin amelîyesini de yapan bir kahraman” olarak nitelendirdiği Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde bazı eksiklikler olsa da “hikâye şart ve unsurlarını hâvi” olduğunu ifade eder(s. 378-379).

Özön, diğer türlerde olduğu gibi 1908’i “tarih” türü için de önemli bir yıl olarak görür. II. Meşrutiyet Dönemi’nde tarihe merakın artması dolayısıyla yabancı tarihçilerin eserlerinin Türkçe’ye çevrildiğini, “tarih usûlü”ne ilişkin yazılar kaleme alındığını ya da çeviriler yapıldığını vurgular. Yazar, 19. yüzyıla kadar “bir sanat eseri” olarak görülen “tarih”in bu asırdan itibaren “siyasî, edebî

³² Mustafa Nihat Özön bu eserden yıllar sonra yazdığı “Türk Romanı Üzerine” yazısında roman ve hikâye ayrımını keskin olarak yapar. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde hikâye olarak söz ettiği bazı roman örneklerini hep roman olarak değerlendirir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Türk Romanı Üzerine”, *Türk Dili (Roman Özel Sayısı)*, sayı: 154, Temmuz 1964, s. 577-591.

³³ Mustafa Nihat Özön *Araba Sevdası*’na yazdığı önsözde (1940) ve *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’nde (1941) bu eserlerden “hikâye” olarak söz eder. Bkz. *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 218-219.

Vasfi Mâhir Kocatürk ise bu eserlerden hikâye olarak söz eder. Bkz. Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970, s. 686.

³⁴ Namık Kemâl’in “roman” türünü en son denediğini söyleyen yazara göre, onun bu türde eser verışı biraz zorunlulukla da ilgilidir. O “gazetecilikten zorla çekildiği ve tiyatro ona yasak edilerek” İstanbul’dan Magosa’ya sürgün edildiğinde *İntibah yahut Sergüzeşt-i Ali Bey*’i yazar. Bu eser de sansürden geçirilmiştir. O, *Cezmi* romanını da Midilli’de sürgünde iken yazmıştır.

ve ilmi” tesirlerle mahiyetini değiştirdiğini, bu yüzyıldaki tarihçilerin, eserlerini yazarken edebî bir eser olarak değil, belirli bilimsel kural ya da ölçütlere göre yazdıklarını; arkeoloji ve filolojinin ilerlemesinin de tarihin sahasını oldukça genişlettiğini söyler.

Yazar, 19. yüzyıldaki çalışmaların eski usûle dayalı birçok bilgiyi değiştirmesiyle birlikte coğrafyanın da tarihten bağımsız bir bilim alanı hâline geldiğini, Tanzimat’tan sonra açılan yeni okullarda coğrafya derslerine yer verilmeye başladığını belirtir. 1800’lü yılların sonuna kadar “seyahatname” türüne örnek oluşturan eser sayısının da çok az olduğuna işaret eder. Ahmet Midhat’ın *Avrupa’da Bir Cevelan* (1891), Ahmet İhsan’ın *Avrupa’da Ne Gördüm?* (1892) vb. eserlerinin “seyahat” örneği olmalarına karşın edebî “seyahat” yazısı örneğinin Cenap Şehabettin’in *Hac Yolunda*, *Afak-ı Irak*, *Avrupa Mektupları* ile başladığını söyler. Özellikle *Hac Yolunda* adlı eserin üslûp ve dil bakımından, yazıldığı dönemin bütün özelliklerine sahip ve “taze bir görüş ve iyi bir intiba mahsulü” olduğunu, daha sonra bu türde yazılan eserlerin Cenap Şehabettin’i örnek aldıklarını belirtir. 1908’den sonra memleket intibalarını kaydetmenin serbest olmasının *Anadolu’da Tanin* (Ahmet Şerif), *Irak Mektupları* (Babanzade İsmail Hakkı) vb. önemli eserlerin yazılmasını sağladığını belirtir.³⁵

Türk edebiyatı tarihçiliğinin Tanzimat sonrasında Batı etkisiyle gelişmeye başladığını belirten Mustafa Nihat Özön, Recaizâde Mahmûd Ekrem’in *Tâlim-i Edebiyatı* ve onu takip eden benzer eserlerle, Türk edebiyatında Batılı tarzda tenkitler yazılmaya başladığına dikkat çeker. Ona göre Türk edebiyatı tarihçiliğinde en önemli isim Fuad Köprülü’dür. O, edebiyat tarihi usûlüne Batılı şekil vermek için “en radikal harekette” bulunmuş, “bu usûlün nazariyatına uygun eserler vücuda getirmeye” başlamıştır. Fuad Köprülü, Türkiye’de ve yabancı ülkelerde yayımlanan mecmualarda, bazı ilmî toplantılarda tarih makaleleri ve Anadolu’nun din tarihi gibi son devirlere kadar hiç tetkik edilmemiş safhalar hakkında orijinal değerlendirmelerde bulunmuştur(s. 558). Mustafa Nihat Özön, o tarihe kadar tasnif ve tetkik edilmeyen hatta edebiyattan dahi sayılmayan “halk edebiyatı” ve “dinî muhtelif tarikatların mahsulleri” hakkında da son dönemlerde önemli çalışmalar yapıldığına işaret eder.³⁶

³⁵ Falih Rıfkı’nın da I. Dünya Savaşı’ndan sonra farklı ülke ve coğrafyalardaki siyasî-sosyal durumlara ilişkin yazdığı *Ateş ve Güneş* (1917), *Denizasıırı* (1931), *Yeni Rusya* (1931), *Zeytin Dağı* (1932), *Londra Mektupları ve Taymis Kıyıları* (1934) eserlerinin seyahat türü için oldukça önemli olduğuna dikkat çeker(s. 504-505).

³⁶ Mustafa Nihat Özön; Ahmet Talat’ın *Halk Edebiyatının Şekil ve Nevileri*, Çankırı Şairleri vd.; Besim Atalay’ın *Bektaşilik ve Edebiyatı*, Sadettin Nüzhet’in *Konya Halkiyat ve Harsiyatı*, Bektaşî Şairleri, Pir Sultan Abdal, *Gevheri*, Karacaoğlan, Abdülbaki Gölpınarlı’nın *Melâmîlik ve Melâmîler*, Pertev Naili Köroğlu *Destanı* eserlerini örnek çalışmalar olarak gösterir.

Tenkrit türünün de Tanzimat sonrasında geliştiğine, bu dönemde Arapça kitaplardan adapte belagat kitapları yazıldığına dikkat çeken yazar, Süleyman Paşa (*Mebâni-i İnşâ*) ile Recaizâde Mahmûd Ekrem'in (*Tâlim-i Edebiyat*) eserlerini oldukça ileri seviyede görür. Ancak bunların Batılı tenkide uygun olmalarına karşın Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniye* adlı eserinin onlardan daha tesirli olduğunu vurgular. *Esrâr-ı Belâgat* (İsmail Hakkı) adlı eserin ise, Arap belagat ve beyanını mihver aldığı gibi Fenelon, Boileau vb. eski Fransız belagatçilerinin bazı fikirlerini de tercüme etmesi dolayısıyla farklı bir eser olduğunu belirtir. II. Meşrutiyetin ilânından sonra yazılan *Edebiyat* (Süleyman Fehmi), *Yeni Edebiyat* (Muhittin) eserleri de Batılı özellik gösterdiğini *Nazariyât-ı Edebiye* (H. Nazım/Ahmet Reşid) adlı iki ciltlik eserin ise tamamen Recaizâde Mahmûd Ekrem'in eseri tarzında olup, ikinci cildinin estetik kuralları içerdiğini belirtir. Cumhuriyet Dönemi'ne kadar yazılan belagat kitaplarının ağırlıklı olarak kuralları anlatıp örneklerle çok az yer vermesine karşın, 1925 yılında yapılan program değişikliğiyle edebiyat eğitiminde metinlere ağırlık verilmesi dolayısıyla Ali Canip'in *Edebiyat* adlı eserinin diğerlerinden farklı olduğunu belirtir (s. 598-600).

Mustafa Nihat Özön, Batı edebiyatında önemli bir yeri olup tarih araştırmalarına da yardımcı olan "mektup" ve "hatırat" türlerinin eski Türk edebiyatında neredeyse hiç bulunmadığını vurgular. Türk edebiyatında mektup türüne ilk örnek olarak Âkif Paşa'nın *Münşeat-ı Elhac Âkif Efendi* eserini gösteren yazar, onun *Muharrerat-ı Hususiye-i Âkif Paşa* eserinin de sürgün edildiği yerlerden ailesine yazdıkları, yaşadığı sıkıntılarını İstanbul'dakilere bildirip merhamet dilediği yazılar olduğunu belirtir. Şinasi'nin Paris'te eğitim görürken İstanbul'da bulunan annesine yazdığı mektubunu da hususî mektuplaşmalara güzel bir örnek olarak gösterir. "Hatırat" türünün örneklerinin ise mektuptan da sonra verildiğini belirtir. Ziya Paşa'nın *Nâme-i Âmâl*³⁷ diye Rousseau'yu taklit ederek yazılar yazmasını, Namık Kemâl'in Magosa zindanı hatıratından sonra Batılı örneklerle benzer hatıra eserlerinin görüldüğünü ifade eder. Türk edebiyatında bu türe ait örneklerin 1908'den sonra çoğalmaya başladığını dile getirir. "Röportaj" türü için ayrı bir başlık açmayan yazar, Ruşen Eşref'in *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat* ve *Diyorlar ki* adlı eserlerini "hatırat" türü içinde değerlendirir, bu eserlerin Türk edebiyatında "yepyeni bir tarz" olduğunu vurgular.

Özön, Türk toplumunda felsefi eserlerin yazılamamasını ve düşüncenin ilerleyememesini dinî baskıyla açıklar. Tanzimat sonrasında derslerde fen

³⁷ Mustafa Nihat Özön, eserin *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı baskısında da bu eserden *Nâme-i Âmâl* olarak söz etse de yazarla ilgili başka kaynaklarda eserden hep *Defter-i Âmâl* olarak söz edilmektedir.

bilimlerine ilişkin konulara da ağırlık verildiğini ve sonrasında yabancı dil bilenlerin dergilerde eski Yunan ve aydınlanma çağı filozoflarından çevriler yaptıklarını; Ahmet Midhat Efendi'nin de *Dağarcık* ve *Kırkambar* mecmualarında, felsefenin dine aykırı olmadığını ispatlamaya çalıştığını; ancak felsefi çalışmalara karşı dinî baskının devam ettiğini; “filozof” kelimesinin “rind”, “dinsiz” ya da “kayıtsız” kavramlarını çağrıştırmaları nedeniyle, “felsefe” yerine “hikmet” kavramının kullanıldığını belirtir. II. Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra felsefeye ilgi artsa da çalışmaların çok az ve alt düzeyde olduğuna dikkat çeker. Ziya Gökalp'in, Emile Durkheim'in metotlarıyla “Türk içtimaiyatı/Türk sosyolojisi” oluşturmaya çalıştığını, I. Dünya Savaşı yıllarında başlayan “düşünüşte eskiden ayrılış kımıldanması”yla yenileşme hareketlerinin sistemli hâle geldiğini belirtir.

Özön, ilerlemesinin hürriyetle doğrudan ilişkili olduğunu söylediği hitabet ve gazetecilik türlerini aynı başlık altında değerlendirir. Batı edebiyatında olgunlaşmış örnekleri bulunan bu türün Türk toplumunda çeşitli nedenler yüzünden ortaya çıkmadığını söyler. II. Meşrutiyet Dönemi'nde -başta Ömer Naci olmak üzere- türe ait örneklerin verilmeye başladığını, ancak bu nutukların yazılı metinleri olmadığı için sonraki dönemlerde çok fazla hatırlanmadığını belirtir. Hamdullah Suphi'nin Türk edebiyatında yetişen ilk önemli hatip olduğunu söyleyen Mustafa Nihat Özön, Millî Mücadele yıllarında da Atatürk'ün nutuklarının önemini “Fikrin derin izleri apaçık seçilen bu nutuklar vuzuh ve kat'iyetle mümtazdırlar.” (s. 681) ifadeleriyle vurgular.

Türk edebiyatının modernleşmesinde gazetelerin önemli etkisi olduğunu vurgulayan Mustafa Nihat Özön, “Bugünkü gazeteciliğimizin babası ve bugünkü Türk dilinin yaratılmasına yol hazırlayanlardan birincisi”,³⁸ şeklinde söz ettiği Şinasi'nin Avrupa'daki gözlemleri sonucu eski nesirde kullanılan kısa cümleleri yeniden düzenleyip gazeteye özgü, sade bir dil kullandığını; yazıda fikrin önemli olduğunu gösterdiğini; süssüz, sade dili kullanmayı başardığını vurgular. Özön, savına delil olarak Şinasi'nin *Tasvir-i Effkâr*, *Tercüman-ı Ahvâl*, *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis* gazetelerindeki yazılarından örnek verir (s. 700). Namık Kemâl'i, Şinasi'den sonraki “büyük gazeteci” olarak niteleyen yazar, onun makalelerinin geniş kitleler tarafından okunduğunu, “defterlere ve zihinlere yazıl”dığını söyler. II. Abdülhamit döneminde Türk gazeteciliğinin duraksadığını, hatta gerilediğini

³⁸ Mustafa Nihat Özön “Gazeteciliğimiz ve Âgâh Efendi” yazısında Şinasi'nin Türk gazeteciliğindeki rolünü vurgular. Âgâh Efendi'nin öne çıkarılıp Şinasi'nin ikinci plana atılmasını eleştirir. Bkz. *Kalem*, sayı: 1, Haziran 1938, s. 1-5.

söyleyen yazar,³⁹ II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise birçok gazetenin çıkmasına karşın bunların çoğunun kısa ömürlü olduğunu, çok "ihtiraslı" olan bu devirden geriye dikkate değer bir yazar ya da eser kalmadığını vurgular. II. Meşrutiyet Dönemi'nin serbest ortamında "musahabecilik" in yaygınlaştığını, onun da "fikracılık" ın doğmasına neden olduğunu söyleyen yazar, bu tarz yazıları ilk kez kitap olarak Cenap Şehabettin'in (*Evrâk-ı Eyyam, Nesr-i Harp, Nesr-i Sulh*) yayımladığını belirtir.

3. Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi'nde Metin Seçkisi

Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde metin seçimine geniş yer vermesi, eserini antoloji olarak hazırlamaya başlamasıyla da ilgili olmakla birlikte, "metinleri temel alma" düşüncesinden ileri gelir. Ayrıca örnek aldığı Fransız yazar Braunschvig'in kitabının da etkisi vardır. Onun kitabında da metin sayısı boldur.⁴⁰ Ancak, ilk baskıda metin seçkisi önemli bir yer tutarken *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* olarak yayımlanan baskıda yaklaşık yarı yarıya azaltılmıştır.⁴¹

Yazar, metin seçkilerini bazı ölçütleri esas alarak yapmıştır. Eserin adında da "muasır" ifadesinin geçmesi, yazarın yeni edebiyata daha çok ilgi duymasına,⁴² türlerin gelişimini esas almasına yol açmış, örnekleri de hemen bütünüyle yakın dönemden seçmiştir. Ethem Pertev Paşa Türk edebiyatında "tam ve ilk şiir vücuda getirdiği" için ondan üç metin seçilmiştir. Yazarın Şinasi'nin Reşit Paşa için yazdığı, yeni kavramları işlediği dört kasideyi seçmesi de bu bağlamda önemlidir. Şinasi'nin La Fontaine'den yaptığı fabl ya da manzum hikâye çevirilerini de yeni bir tür olmaları ve sade dille yazılmaları dolayısıyla seçmiştir. Namık Kemâl'in "Bir Muhacir Kızın İstimdadı", "Hürriyet Kasidesi" gibi yeni konulu şiirleriyle birlikte, yeni içerikli "Gazel" şiirini seçer.

Tiyatro türünün gelişimini anlatırken bu türün Türk toplumunda hangi şartlar altında geliştiğini özlü biçimde ifade eden yazar, hem yerli hem de adapte eserlerden alıntılar yaparak da türün ilk evrelerinin ve gelişim seyrinin daha iyi

³⁹ Mustafa Nihat Özön bu dönemde siyasi gazeteciliğin öldüğünü, memleketin durumuna ilişkin haberlerin Beyoğlu civarında yayımlanan "Frenk" gazetelerinde çıktığını, Türk gazetelerinin tercümeğe yoğunlaştığını söyler.

⁴⁰ Nijat Özön, "Mustafa Nihat Özön'le Konuşma", *Ulusal Kültür*, sayı: 4, Nisan 1979, s. 218.

⁴¹ Yazarın metinleri çıkarması ya da eklemesinde belirli bir ölçütü esas almış olma ihtimali vardır. Örneğin Namık Kemâl'in "Bir Muhacir Kızın İstimdadı", "Tahrib-i Harabat Mukaddimesi"nden seçkileri 1941 baskısında bulunmazken önceki baskıda bulunmayan bazı "beyitler" ve "kıta" seçki olarak bulunmaktadır. Abdülhak Hâmid'den yapılan seçkiler son baskıda oldukça azalmıştır. Yine seyahat türünde şehirlere ilişkin yazılardan özellikle Doğu şehirlerine ilişkin yazılardan bazıları çıkarılmıştır.

⁴² Nijat Özön, "Mustafa Nihat Özön'le Konuşma", *Ulusal Kültür*, sayı: 4, Nisan 1979, s. 218.

anlaşılmasını sağlar. Hem yazıldığı/oynandığı dönemde hem yıllar sonrasında meşhur olan eserlerden hem de çok fazla itibar görmeyen fakat türün gelişimi açısından önemli olan eserlerden seçki yapar.

Servet-i Fünûn döneminde Türk dilinin yapısındaki ve kavramlarındaki değişimleri anlatan Mustafa Nihat Özön, Hüseyin Cahit bu hususa *Kavgalarım* adlı eserinden değindiği için söz konusu eserde bu hususun anlatıldığı kısımdan seçki yapar. Böylece bu metni, kendisinin ileri sürdüğü fikirlere kanıt olarak sunar.

Türe ait metinden alıntı yaptığı gibi türe dair yazılan eleştiri ya da takriz yazılarından da seçki yapar. Böylece türün gelişimi ve metnin edebiyat tarihindeki yeri ve önemini de gösterir. Bir edebî şahsiyetten söz ettikten sonra hem metnine hem de onun edebî kişiliği ya da eserlerine dair yazılara yer verir. Böylece edebî şahsiyetin Türk edebiyatındaki önem ve yerini gösterdiği gibi daha iyi anlaşılmasını da sağlar. Ahmet Cevdet Paşa'dan seçki yapmadan önce kızı Fatma Aliye Hanım'ın "Reşit Paşa ile Cevdet Efendi" (*Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*) yazısını seçer. Ahmet Midhat Efendi'nin romancılığını değerlendirdikten sonra Ahmet Rasim'in "Mitat Efendi'yi Nasıl Tanıdım?" yazısını, daha sonra Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerinden metinleri verir. Tevfik Fikret'in kendi eserlerinden örnek vermeden önce onun hakkında yazılmış "Tevfik Fikret ve Rönesans"(Ziya Gökalp) ve "Rübab-ı Şikeste'nin Şiiri" (Ruşen Eşref) yazılarını seçki olarak vererek yaşadığı dönemde ona bakışı gösterir.

Namık Kemâl'in romancılığını değerlendirdikten sonra ilk olarak "*İntibah* Mukaddimesi"nden, daha sonra "Roman" yazısından, ardından da *İntibah* romanından metin seçer. Onun romanlarından alıntı yaparken "Portreler" başlığını kullanıp roman içerisinde kişi tasvirlerinin yoğun olarak geçtiği kısımları seçer. *İntibah* romanından "Ali Bey", "Mehpeyker", "Abdullah" ve "Dilaşup"; *Cezmi* romanından "Adil Giray", "Perihan" ve "Şehriyar"a ait tasvirleri gösterir. Hâlit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* romanından seçki yaparken de "Beşir" portresinin çizildiği kısmı alır. Bu parçalarla yazarların çizdiği tip/karakterleri öğrencilerin/okuyucuların hafızalarına yerleştirmeye çalışır, yazarların tip/karakter çizimini gösterir.

Romanlardan seçtiği metin için eserin orijinalindeki bölüm başlığını -"Aliye Kasabaya Geliyor" (*Vurun Kahpeye*) örneğinde olduğu gibi- kullanır. Roman içerisindeki bölüm başlığının olmadığı eserlerden yaptığı seçkilerde ise alıntının içeriğine uygun başlık -"Bir Tanzimat Yetiştirmesi" (*Kıralık Konak*)- yerleştirir.

Yazar -*Zeyno'nun Oğlu* ve *Vurun Kahpeye* (Halide Edip Adıvar), *Kıralık Konak* (Yakup Kadri'nin), *Dudaktan Kalbe* (Reşat Nuri) vd. romanlardan yaptığı alıntılarda görüleceği üzere- romanlardan yaptığı seçkilerden bazılarının

okuyucular/öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için metnin başında kısa bir açıklama yapmaktadır. Küçük hikâyelerin ise tam metnini -"Vire" (Ömer Seyfettin)- verirken; uzun olan hikâyelerden -"Hafız Efendi'nin Mebusluk Hikâyesi"nde (Aka Gündüz)- bazı kısımları seçmekte, alıntılarının başında ve ortasında hikâyenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bilgiler vermektedir.

Edebiyat-ı Cedide dışında kalan romancılardan sadece Hüseyin Rahmi'den metin parçaları verir. Onun romanlarından alıntılıdığı "Bir Büyücü" (*Tesadüf*), "Bir Mahalle Dedikodusu" (*Hakka Sığındık*) ve "Sihre İnanan Biri" (*Afsuncu Baba*) vb. metinler, o dönemki halkın kültür ve gündelik hayatını yansıtmaları bakımından önemlidir. Yine Ahmet Refik'in "1807 İhtilalinde İstanbul" (*Kabakçı Mustafa*) ve "İpşirin Ölümü" (*Tesâvir-i Rical*) Osmanlı siyasî sosyal hayatında ilişkin önemli hadiselerin anlatıldığı metinler olması bakımından ilgi çekicidirler.

Mustafa Nihat Özön uzun bir değerlendirme yaptığı tenkit ve edebiyat tarihi türlerine ait metin örneklerine çok az yer verirken kısa değerlendirmeler yaptığı mektup, hatırat ve seyahat türlerinden ise çok fazla seçki yapar. Yazarın bu türlere ait metinlere geniş yer vermesinde seyahat yazılarına özel ilgi duyması⁴³ da etkili olmakla birlikte, bu türlere ait metinlerin hem ilgi çekici hem de oldukça bilgilendirici yazılar oluşu daha etkili olmuştur. Özellikle coğrafya ve seyahat yazıları, eserleri görme fırsatı bulamayan öğrenci/okuyucu için oldukça bilgilendirici ve eğlendirici özelliklere sahip metinlerdir. Şehirlerin anlatıldığı seyahatnamelerden yaptığı seçkiler de dikkate değerdir. Mustafa Nihat Özön; Ahmet Midhat'ın "Eyfel Kulesi" (*Avrupa'da Bir Cevelan*), Cenap Şehabettin'in "Bağdat" (*Âfak-ı Irak*) ve "Berlin-Viyana Yolunda" (*Avrupa Mektupları*), Falih Rıfkı "Makedonya" (*Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya*) vb. metinlerle hem yazarların şehirlere dair izlenimlerini nasıl ifade ettiklerine dikkat çekmeye çalışır hem de öğrencilerin/okuyucuların şehir kültürüne ilişkin bilgilerini artırmalarını amaçlar. Özön, Cenap Şehabettin'in "Yılan Oynatıcı" (*Hac Yolunda*), Ahmet Haşim'in "Hayvanlar Arasında" (*Bize Göre*), Falih Rıfkı'nın "Kırmızılar" (*Deniz aşırı*), "Hacı" ve "Çöl Destanı" (*Zeytin Dağı*) yazılarıyla da seyahat edilen ülke ya da şehirlerde yaşayan halkın gündelik hayatı, dinî ya da millî inançları/âdetleri hakkında bilgiler edinilmesini sağlar.

Edebiyat tarihiyle ilgili seçkiler de dikkate değerdir. Fatin Efendi'nin *Hâtimetü'l-Eş'ar* adlı eserinden "Âkif Paşa", Şeyh Galip", "Fuzuli" gibi Türk edebiyatının kilometre taşları olan şairlerle ilgili kısımlardan alıntı yapmıştır. Köprülüzade Mehmet Fuad'ın "Halk Tasavvuf Edebiyatı" (*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*), "Edebiyat Tarihimizin Meçhuliyeti ve Bunun Sebepleri" (*Türk Edebiyatı Tarihi*), İbrahim Necmi'nin "Hâmid'in Üslûbu" (*Tarih-i Edebiyat*

⁴³ Nijat Özön, "Mustafa Nihat Özön'le Konuşma", *Ulusal Kültür*, sayı: 4, Nisan 1979, s. 211, 220.

Dersleri), İsmail Habib “Servet-i Fünûn’un Evsâfi” (*Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*) yazılarıyla dönemin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışır.

1908 sonrası tenkit için yapılan seçkiler de oldukça dikkate değerdir. “Sanat ve Ahlak” (Raif Necdet, *Hayat-ı Edebiye*), “Yazı Dili ve Konuşma Dili” (Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*), “Kafiyeye Dair” (Yahya Kemal, *Dergâh Mecmuası*), “Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar” (Ahmet Haşim, *Piyale*). Bu yazılar o dönemdeki dil ve edebiyat konularındaki hareketliliği göstermeleri, yazıldıkları dönem için oldukça özgün ve yeni fikirler içermeleri bakımından önemlidirler.

Özön, mektup ve hatırat türlerinin gelişimlerini göstermek için bu türlere ait seçkilerde kronolojik sıra izler. Örneğin Edirne sürgününden sonra Tekirdağ’a gönderilen Akif Paşa’nın, oradan da Bursa’ya gönderileceği sırada eşine yazdığı bir mektubu (1842), sonra Şinasi’nin Paris’ten annesine yazdığı mektubu (1851) verir. Bu mektupların bulunduğu eserleri de belirterek başka mektup örneklerinin de olduğuna işaret eder. Hatırat türüne ilk örnek Ziya Paşa’dan (“Şiir Hevesi”), sonraki ise Namık Kemâl’in Magosa sürgünüyle ilgili hatıralarındandır.

Ruşen Eşrefin röportaj türünün güzel örneğini vermesi dolayısıyla bu metinlerden ve anılarından seçkiler yapar. Yazarın mektup ve hatırat türüne ilişkin çok az teorik bilgi vermesine karşın bol sayıda metin seçkisine çok yer vermesi, türe ait eserlerin birbirinden farklılık göstermesiyle ilgili olduğu kadar bu metinlerin okuyucular/öğrenciler için bilgilendirici ve ilgi çekici yönünün daha fazla oluşundan da ileri gelir. Yazarın, seyahat türünde olduğu gibi hatırat türünün değerlendirme kısmında da Yahya Kemal’den hiç söz etmemesine karşın ondan da metin (“Şahsî Hatıralar”) alıntıladığı görülür.

Mustafa Nihat Özön, felsefe türüne ait eserin az olması dolayısıyla seçkiyi de çok az yapmıştır. Ancak hitabet türüne ait örnek de az olmasına karşın, bu metinlerin eğitici yönlerinin baskın oluşu dolayısıyla bu türe ait birkaç metin vermiştir. Başta Atatürk’ün “*Nutuk*”undan olmak üzere Hamdullah Suphi ve İsmet Paşa’nın nutuklarından da seçki yapar. Bu metinler, milletin var olma mücadelesiyle ilgili oluşları ve millî bilinci güçlendirici olmaları yönleri bakımından oldukça önemlidirler.

Şinasi’nin *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesinin ilk sayısındaki meşhur “Mukaddime”si, gazetenin bir ülkedeki halkın eğitilmesini, bilinçlendirilmesini ve önemsenmesini vurgulaması ve dönemi için oldukça ileri fikirler içermesi bakımlarından önemli bir yazıdır. Bu nedenle Mustafa Nihat Özön, yazıdaki fikirlerin öğrenciler/okuyucular tarafından benimsenmesi gerektiği düşüncesiyle bu yazıyı seçmiştir. Namık Kemâl’in *İbret* gazetesinde çıkan meşhur “Aile” ve “Vatan” yazılarının seçilmesi, bu makalelerin o dönemde bu kavramlara ilişkin

yeni fikirleri içermesi ve bu konuların gündemde oluşları bakımından önemlidir. Yine Namık Kemâl'in Mahmut Nedim Paşa'nın sadrazamlıktan azledilmesi üzerine *Diyojen* gazetesinde yazdığı mizahî şiir örneği "Hırrenâme"/"Kedi Mersiyesi"nin seçilmesi de dikkate değerdir. Mustafa Nihat Özön bu manzumenin önemli yansımaları olduğunu, bu manzumenin bestelendiğini ve ona nazireler yazıldığını da belirtir.

Yazar musahabe/fikra örneği yazılardan çok fazla seçki yapar. Cenap Şehabettin'den "Ölüm" (*Evrâk-ı Eyyâm*), "Fikret'in Tasviri" (*Nesr-i Harp Nesr-i Sulh*), "Ahmet Midhat ve Eserleri" (*Servet-i Fünûn*), Ahmet Rasim'den "Her" (*Haftalık Şûrâ-yı Ümmet*), Süleyman Nazif'ten "Çanakkale'nin İstanbullu Şühedâsına" (*Batarya ile Ateş*), Ziya Gökalp'ten "İlme Doğru", "Ahlaka Doğru" (*Küçük Mecmua*), Yahya Kemal'den "Esir Jeminüs", "Gezinti" (*Dergâh Mecmuası*). Bu yazılar düşüncenin özlü ve yoğun olarak işlendiği eğitici ve bilgilendirici özelliklere sahip oluşlarıyla önemlidirler. Yine Cenap Şehabettin'in *Tiryaki Sözler* adlı eserinde geçen özlü sözlerden seçki yapması da bu bağlamda önemlidir.

Sonuç

Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi, tasnifte türleri esas alması bakımından diğer Türk edebiyatı tarihi çalışmalarından farklılık gösterir. Türleri dokuz bölümde değerlendiren yazar, roman ve hikâye türü arasında ayırım yapmamış, uzun/büyük hikâye ile romanı aynı tür olarak değerlendirmiştir; ancak küçük/kısa hikâye ayırımını vurgulamıştır. Coğrafya ile seyahat türünü, mektup ile hatırat türünü, edebiyat tarihi ile tenkit türünü, gazete ile hitabet türünü bazı ortak yönleri dolayısıyla aynı bölümde, ayrı başlıklar altında değerlendirmiştir. Mustafa Nihat Özön zaman içerisinde türlerde gerçekleşen değişimleri, şairlerin/yazarların eserlerine ilişkin görüşlerini özlü biçimde ifade etmektedir. Türleri ya da şahsiyetlere ilişkin hükümler verirken/fikirlerini belirtirken oldukça nesnel davranır. Metin örneklerinden bazılarını hükümlerinden hemen sonra vermesi de fikirlerini desteklemek ve somut delillerle kanıtlanmak içindir.

Mustafa Nihat Özön, türlerin Türk edebiyatındaki gelişimini anlatırken söz konusu türlerdeki değişim ve dönüşümlerin nedenlerini ayrıntılı olarak açıklar; ancak süslü ifadelerle, kişisel görüşlere ve gereksiz uzatmalara yer vermez. Türlerdeki gelişmeyi anlatırken hangi şairin/yazarın gelişime daha çok katkıda bulunduğuna işaret eder. *Edebî Yeniliğimiz* (İsmail Habib Sevük) ve *Edebiyat Tarihi Dersleri* (Âgâh Sırrı Levent) gibi diğer edebiyat tarihlerinde de görüleceği üzere incelediği dönemin önde gelen edebî şahsiyetlerini ayrıntılı, ikinci planda kalan şahsiyetleri ise yüzeysel olarak değerlendirir. Türlerdeki değişimi

belirtirken -Fuad Köprülü ile karşılaştırıldığında- çok kısa da olsa dönemlerin siyasî, sosyal gelişmelerine ilişkin bilgiler de verir. Yazar bütün türleri değerlendirirken 1908 tarihinin önemini vurgular, bu yılın dönüm noktası olduğuna dikkat çeker. Bu tarihten sonra türlerde içerik, üslûp ve teknik olarak önemli değişimlerin görüldüğünü vurgular. Örneğin Servet-i Fünûn dönemi yazarlarının romanı teknik olarak olgun hâle getirdikleri için 1908 sonrası roman yazarlarının, dili sadeleştirmeye yoğunlaştıklarını, Türk dilinin zamanla “bedî” bir şekil aldığı ifade eder. Meşrutiyet döneminden itibaren seyahat, tarih usûlü ve hatıra örneği yazılarda artış ve gelişim olduğunu belirtir.

Yazarın şiir/nazım, tiyatro, roman, edebiyat tarihi, tenkit türleriyle ilgili değerlendirmeleri oldukça uzun iken tarih, felsefe, hitabet vd. türlerin edebî nitelik olarak zayıflığı ve bu türlere ait eser sayısının azlığı dolayısıyla bu türlere ilişkin değerlendirmeleri çok kısadır. Tarih, coğrafya, seyahat, mektup, hatırat, hitabet türlerinin öğrenciler/okuyucular için bilgilendirici ve ilgi çekici oluşları dolayısıyla yazar bu türlerle ait metin seçkilerine geniş yer verir. Yazarın metin seçkisine geniş yer vermesinde ve özen göstermesinde eserin ders kitabı olarak hazırlanması da etkilidir. Bu metinler ait olduğu şairi/yazarı ve yazıldıkları dönemi belirgin biçimde temsil etmektedirler.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk, “Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazılabilir mi?”, *Dergâh*, C. 1, sayı: 1, Mart 1990, s. 12-13, 18-19.
- ÇETİN, Nurullah, *Tanzimat’tan Fuad Köprülü’ye Kadar Bizde Edebiyat Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.
- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Edebiyat Tarihi Araştırmacılığı Üzerine”, *Turkishstudies.net*, C. 5, sayı: 4, Sonbahar 2010, s. 1014-1031.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet, *Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numûneleri*, Sühûlet Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1931.
- GÜNEŞ, Mehmet, *Hayat Mecmuasında Edebî Muhteva (Şiir ve Hikâye, 1926-1929)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.
- KAPLAN, Ramazan, “Edebiyat Eseri Karşısında Edebiyat Tarihcisinin Sorumluluğu”, *Hece*, sayı: 135, Mart 2008, s. 56-59.
- KAHRAMAN, Âlim, “Hikâye-Yeni Türk Edebiyatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1998, s. 493-501.
- KAHRAMAN, Âlim, “Özön, Mustafa Nihat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 132-133.
- KARADENİZ Abdurrahim, “Vasfi Mahir Kocatürk’ün (Büyük) Türk Edebiyatı Tarihi”, *Hece*, sayı: 135, Mart 2008, s. 90-92.
- KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Bugüne Kadar*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl”, *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ötügen Yayınları, İstanbul 1989, s. 3-47.

- LEVENT, Âgâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri-Tanzimat Edebiyatı*, Marifet Matbaası, İstanbul 1934.
- NARLI, Mehmet, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", *Hece*, sayı: 135, Mart 2008, s. 73-82.
- NURDAĞ, Salih, "Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi" ve Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Tarihçiliği, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2010.
- OKAY, Orhan, "Abdülhalim Memduh'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a Edebiyat Tarihlerinde Yenileşmenin Sınırları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, sayı: 8, 2006, s. 9-21.
- OKAY, Orhan, "Edebiyat Tarihi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 403-405.
- OKUMUŞ, Salih- İdris ŞAHİN, "Tanzimat'tan Günümüze Edebiyat Tarihi Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, sayı: 14, Güz 2010, s. 398-410.
- ORKUN, Hüseyin Nâmik, "Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi", *Ülkü*, sayı: 39, Mayıs 1936, s. 233-236.
- ÖZDEMİR Emin, *Mustafa Nihat Özön*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, "İbret Gazetesi", *Kalem*, sayı: 8, Ocak 1939, s. 64-67.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, "Ahmet Vefik Paşa ve Ernani Tercümesi", *Kalem*, sayı: 2, Temmuz 1938, s. 54-59.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, "Gazeteciliğimiz ve Âgâh Efendi", *Kalem*, sayı: 1, Haziran 1938, s. 1-5.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1934.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Türkçe'de Roman Hakkında Bir Deneme*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1936.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, "Türk Romanı Üzerine", *Türk Dili (Roman Özel Sayısı)*, sayı: 154, Temmuz 1964, s. 577-591.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1967.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, "Türk Tiyatrosuna Toplu bir Bakış", *Türk Dili (Tiyatro Özel Sayısı)*, sayı: 178, Temmuz 1966, s. 654-673.
- ÖZÖN, Nijat, "Mustafa Nihat Özön'le Konuşma", *Ulusal Kültür*, sayı: 4, Nisan 1979, s. 209-226.
- POLAT, Nâzım Hikmet, "Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?", *Beşinci Türk Kültürü Uluslararası Bilgi Şöleni*, 17 Aralık 2002, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara. (<http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKİ%20TURK%20%20edebiyatı/14.php>)
- POLAT, Nâzım Hikmet, "Fuad Köprülü ile Şahabeddin Süleyman'ın Ortak Eserleri", *Mehmet Kaplan İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 189-199
- SAĞLAM, Nuri, "Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, sayı: 7, 2006, s. 9-23.
- SAĞLIK, Şaban, "Edebiyat Tarihi Edebiyat Ansiklopedisi Edebiyat Antolojisi: Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı", *Hece*, sayı: 135, Mart 2008, s. 94-104.
- SEVÜK, İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1935.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1956.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Türk Edebiyatı Tarihi Ana Kitabı Nasıl Yazılabilir?", *Türk Kültürü*, sayı: 7, Mayıs 1963, s. 28-30.
- TURAL, Sadık Kemal, " 'Edebiyat Tarihi' Kavramı Etrafında", *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, 1986, s. 21-38.
- USLUCAN, Fikret, "Fuad Köprülü'nün Edebiyat Tarihçiliği", *Hece*, sayı: 135, Mart 2008, s. 65-72.
- ÜNAL, Hayriye, "Üç Terimle Edebiyat Tarihine Yaklaşım", *Hece*, sayı: 135, Mart 2008, s. 60-63.